

**A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás egyes fontos kérdései –
recenzió a Badó Attila szerkesztette „Fair trial and judicial independence”² című
összehasonlító jogi tanulmánykötethez**

„Veritas nunquam perit”
/Az igazság sohasem vész el./³

I. Bevezetés

A világ legnevesebb kiadói között számon tartott „Springer” (Berlin, Heidelberg, New York) vállalkozott arra, hogy egy magyar intézeti kutatócsoport (szegedi Összehasonlító Jogi Intézet) projektjét összefoglaló tanulmánykötetet jelentessen meg.

A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás olyan alapvető elvek a modern kor igazságszolgáltatásában, melyek érvényre jutása, vagy éppen azok korlátozott érvényesülése hűen tükrözi egy adott állam és társadalom demokráciájának mértékét. Különös jelentőséggel bír az igazságszolgáltatás és politika viszonya, mely szintén meghatározó a kérdés vizsgálatakor. A jogalkotás útján nyilvánvalóan a politikum befolyást gyakorol a bírói hatalom működésére is, alapvető elvárás azonban, hogy ezt meghaladóan, a konkrét ítélkezési tevékenységre, az ügyek eldöntésének mikéntjére hatással már ne bírjon. Az igazságszolgáltatás monopóliuma a bíróságé. A bírói hatalom alappillére a bírói függetlenség.

A igazságszolgáltatási monopólium és a bírói függetlenség szervesen összefügg, a bírói függetlenség ugyanis az igazságszolgáltatási monopólium nélkül formális lenne, hiszen a hatalom szükség esetén a bírót helyett más, utasítható igazságszolgáltatást kereshet.⁴ A Badó Attila szerkesztésében megjelent összehasonlító jogi tanulmánykötet egyes tanulmányai az összehasonlító jogtudományt magas szinten művelve mutatják be az igazságszolgáltatás alapintézményeit, azon alkotmányos elveket és érvényesülésüket, melyek nélkül nem beszélhetünk demokratikus jogrendről, demokratikus igazságszolgáltatásról.

A mű a bírósági szervezet, a bírák kiválasztásának, a tisztességes eljárás szempontjainak vizsgálata mellett kitér az igazságszolgáltatás nyilvánosságára, a védelem jogára, valamint a bizonyítékoknak a *fair* eljárás követelményeinek megfelelő értékelésére is, összevetve az egyes államokban alkalmazott, olykor jelentős mértékben is eltérő megoldásokat. A recenzióban a tanulmányokat külön-külön kívánom bemutatni. A témák részben eltérőek, de egységesen fogalmazzák meg az elvárást a tisztességes és igazságos ítélkezés iránt.

II. Az egyes tanulmányok

A kötet az előszó mellett tíz tanulmányt tartalmaz döntően hazai szerzőktől. A tanulmányok az összehasonlító jogtudomány módszerei szerint vonják vizsgálat alá a már a bevezetőben is jelzett kardinális jogintézményeket, elveket, azok megjelenését különböző

¹ Bíró, Debreceni Ítéltábla, a DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszékének óraadója.

² Badó Attila (ed.): Fair trial and judicial independence. Hungarian Perspectives. Springer, New York, Series: Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Vol. 27, 2014, XVII, 248. o.

³ Seneca

⁴ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 155. o.

országokban. Az egyes művek a kontinentális és az angolszász jogrend jellemzőin kívül érintenek Európán kívüli jogterületeket is.

Fleck Zoltán tanulmányában a bírósági szervezetek és az alapjogok viszonyát mutatja be, hangsúlyozva, hogy az igazságszolgáltatás szervezeti rendszere a jogállam minősége szempontjából kitüntetett jelentőséggel bír. E gondolattal feltétlen egyet kell értenünk. A bírósági rendszer felépítése, működése a demokrácia hiteles fokmérője, a bírói hatalom jogállambeli lehetősége aligha vitatható. A szerző felhívja rá a figyelmet, hogy a diktatúrákat követő átmeneti társadalmak, fiatal demokráciák jellemzője az igazságszolgáltatás átalakítása, a folyamatos igazságügyi reform. Az átalakítás volumene ugyan nehezen mérhető, támpontot nyújthat azonban e körben az igazságszolgáltatás hatékonyságának elősegítésére felállított európai szervezet,⁵ melynek jelentései igazolják a széleskörű reformot. Az összehasonlító jogtudomány elvei mentén tér ki a kontinentális jogrendszeren belül a posztkommunista államok, azon belül a visegrádi négyek igazságügyi rendszerének átalakítására, ahol sok tekintetben hasonló történeti, intézményi problémák várnak megoldásra. Fleck kiemeli azt a fontos tényezőt is, hogy a jogi kultúra és a bírói hatalom működésének módosulásai nem hagyják érintetlenül a bíróság igazgatási, adminisztrációs rendszerét sem. A reform komplexitása jól nyomon követhető. A szerző problémaként veti fel, hogy a magyar reform részben az adminisztratív gyengeségek okán átengedte az új modell alkotásának szerepét a korporatív érdekeket hatékonyan képviselő bírósági vezetésnek.

Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az Alaptörvény elfogadása és az igazságügyi rendszerre vonatkozó új törvényi rendelkezések e tendencia ellen ható tényezőt jelentenek. A szerző különös figyelmet fordít a bíróságok igazgatására, a bírósági igazgatás modelljeire, a külső igazgatásra, a bírói részvételre, valamint a bírósági önkormányzati szervekre, összevetve az angolszász jogterület és a kontinentális rendszerek, illetve az ún. átmeneti államok megoldásait, említést téve egyes afrikai országok szabályozásáról is, mely feltétlen kuriózumot jelent. A bírósági szervezet és az alapjogok összefüggése nem kérdőjelezhető meg.

A bírói függetlenség részét jelenti olyan igazgatási modell kialakítása, melyben az igazgatási feladatok részben leválnak a végrehajtó hatalomról. A bírói tanácsok széleskörű elterjedése és igazgatási feladatokkal való ellátása része a bírói függetlenség megvalósulásának, a politikától, akár részben elkülönülő bírói önigazgatás erre garancia lehet. A szerző külön vizsgálja a nyugati demokráciák mellett a közép és dél európai megoldásokat is, külön elemezve a posztkommunista rendszerek igazságszolgáltatási rendszerét, melyben jellemzően a bírói tanácsok megalakításával történnek törekvések a bírói önigazgatás, ezáltal a végrehajtó hatalomtól egyre inkább függetlenebb igazságügyi rendszer megteremtésére.

A szemleciikk terjedelmi korlátai miatt részletekbe menően Fleck Zoltán gondolatainak felidézésére nincs mód, ki kell azonban emelni, hogy a demokrácia megvalósulása szempontjából nagyon fontos jogintézményeket vizsgál összehasonlító jogtudományi aspektusból, ami feltétlen izgalmas és érdeklődésre számot tartó jogszociológiai kérdéseket tár az olvasó elé.

A bírák kiválasztásáról, a tisztességes eljárás és a politika viszonyáról, a pártatlanságról *Badó Attila* készített tanulmányt. Az igazságszolgáltatás pártatlan működésének, a bírói függetlenség megvalósulásának alapvető feltétele a bíróvá válás folyamatának modellje. A szerző megvilágítja, külön beható elemzés alá vonva a *common law* őshazájának számító Anglia kiválasztási rendszerét, annak XXI. századi reformját, az Amerikai Egyesült Államok választáson alapuló szisztémáját, a német és a francia modellt. Megállapítja, hogy az igazságszolgáltató, illetve a végrehajtó és törvényhozó hatalom „keveredése” ritkának számít, az Egyesült Királyságban is megszűnt a bírói függetlenségre a törvényhozó és ítélező hatalmának negatív hatással bíró szervezeti összefonódása. A bírói függetlenség egyik záloga, hogy a bírói kinevezésre a végrehajtó hatalom befolyása nélkül kerülhessen sor. Értelemszerűen a

⁵ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)

jogrendszerek eltéréséből adódóan mások az elvárások és igények az angolszász jogterület, az USA vagy a kontinentális Európa bíró kiválasztási modelljével kapcsolatban. Az európai jogfejlődéstől eltérően sajátos rendszer alakult ki az Egyesült Államokban, ahol a választásos mechanizmus folytán a bíróságok és a politika szinte egyedülálló módon kapcsolódnak össze, mint hívja fel rá a figyelmet Herbert Jacob munkájára hivatkozva a szerző. Badó részletesen vizsgálja a szövetségi és tagállami bíróválasztás módját, az érdemi alapú kiválasztási rendszert, „missouri elvet,” valamint a kontinentális Európát érintően a francia modellt, mely egy objektív minta megteremtésére tett kísérletet. Ugyancsak elemzi a német, Európában szinte kivételesnek számító kiválasztási rendszert, ahol a bírósági hierarchia magasabb szintjein a politikai szempontok megjelenésének lehetünk tanúi. Látható, hogy az angolszász és részben a nyugat-európai jogfejlődés eltérő modellt alkalmaz, mint a magyar rendszer, melyben szintén zajlik reformfolyamat az objektív alapokon történő kiválasztásra, gondoljunk itt a bírósági rendszerbe kerülést megelőző versenyvizsgákra, a pályázati eljárásra, a bírói tanácsok jelentős szerepére, és a szigorú pályaalakmassági vizsgálatára a megfelelő jelölt kiválasztásának folyamatában. A szerző határozottan amellett érvel, hogy a bírói függetlenség szempontjából az érdem alapú, szakmai teljesítményen nyugvó kiválasztási rendszerek megfelelőek, és hogy ezen a téren a világ nagy jogrendszereit illetően jelentős konvergenciát láthatunk.

Badó Attila és Szarvas Kata tanulmánya arra a jelenségre hívja fel figyelmet, hogy a világ jogrendszereiben egyre elterjedtebb az automatizmusra épülő ügyelosztási rendszerek működtetése a bíróságokon, ami a bírói hatalom befolyásolásának lehetőségét korlátozza, és a bírák munkaterheinek egyenletesebb elosztását eredményezheti. Az ítélkező bírák közötti felfogásbeli, ideológiai, attitűdbeli különbségek természetesnek tekinthetők, ami szükségszerűen kihat az egyedi bírói ítéletekre is. A törvényes bíróhoz való jog alapelvéből kiindulva egyre több jogrendszerben döntenek úgy, hogy az illetékességi szabályozás előre meghatározottságán túl az egyes bíróságokra beérkező ügyek szignálását sem bízzák a bírósági vezetők, vagy az általuk ezzel megbízott személyek egyedi döntéseire, hanem egyfajta automatizmust beépítve biztosítják azt, hogy az ügyek véletlenszerűen kerüljenek a bírákhoz, vagy bírói tanácsokhoz. A tanulmány a német, osztrák, olasz, amerikai példákon keresztül mutatja be, hogy az automatizmus megteremtésére milyen technikai lehetőségek adóttak, melyek a pártatlanság és mintegy „mellékhatásként” az egyenletesebb ügyelosztás biztosítékává válhatnak.

A *tisztességes eljárás* az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságjogok védelméről szóló Római Egyezményben is kiemelt elvként jelenik meg.⁶ Érvényesülése alapvető követelmény egy demokratikus jogállamban.

Samantha Cheesman a tisztességes eljárás egyes kérdéseit taglalja összehasonlító jogelemzésében. A szerző az egyes jogrendszerek, államok jogának tételes vizsgálata előtt foglalkozik az eljárás tisztességes voltát biztosító szabályokkal és olyan jelenségekkel, melyek kételyeket támaszthatnak a bírósági eljárás *fair* voltával szemben. Az eljárás tisztességes lefolytatását meghatározza fő szabályként – csak igen kivételes esetekben korlátozva – a nyilvánosság, az igazságszolgáltatás átláthatósága, az európai standardok szerint a bírói szervezet függetlensége, és olyan alapvető szabályok, mint a *nulla poena sine lege* elve, vagy az alapvető védelmi-terhelti jogok, mint a hallgatás joga, vagy az önvádra kötelezés tilalmának elve. A szerző az általános alapvetéseket követően külön, összehasonlító módszerrel vizsgálja az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, valamint a kontinentális európai jogterület jellegzetességeit a tisztességes eljárás elveinek érvényre jutása szempontjából.

Sulyok Márton szakcikkében a tisztességes eljáráshoz való jog jövőjét az Európán kívüli jogterületeken tekinti át. Alapvetésként rögzíti, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog álláspontja szerint egy „jogcsokor” (*bundle of rights*), e jogot azonban leginkább az igazságszolgáltatás inherens minőségeként kell értékelni. A tanulmányban három területen,

⁶ Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 6. cikkét, mely biztosítja a független, pártatlan bíróság által folytatott tisztességes tárgyaláshoz való jogot.

Oroszországban, Afrikában és Kínában tekinti át a tisztességes eljárásról való jog kérdéseit, ahol napjainkban is olyan aktuális problémák merülnek fel, melyek gátolhatják az európai standardok szerint alapvető emberi jogként meghatározott *fair* eljárás érvényre jutását. A szerző megvilágítja az érintett jogterületen a problémák gyökereit, azok okát, melyeket elsősorban az erőpolitizálásban, a megfelelő intézményrendszer hiányában, vagy elégtelenségében, illetve a gazdasági faktorban jelöli meg.

Bóka János az eljárások ésszerű időtartamával kapcsolatos kérdéseket vonja elemzés alá. A téma nemcsak hazánkban, hanem Európa más államaiban is aktuális, megjegyezve, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság (EJEB) ügyterhelésének jelentős része az ésszerű időtartamú eljárás követelményének megsértéséhez kapcsolódik. A szerző az ésszerű időtartam programszerű és normatív felfogását is bemutatja. Az előbbi felfogásnál fontos tényezőt lát az eljáró bíróval szemben támasztott követelményekben, az állam kötelezettségeinek a személyi és anyagi feltételek megteremtésében, a szervezési, igazgatási feladatokban és az eljárásjogi szabályozásban.

A normatív felfogás kapcsán felhívja annak *common law* gyökereit, kiemelve, hogy az eljárás tisztességességének alapköve, ha a procedúra mentes a túlzott, vagy elkerülhető késedelemtől. Az európai standardok, az angolszász és a kontinentális Európa jogának elemzése után megállapítja, hogy az idézett programszervezési, igazgatási és jogalkotási feladatok hatékonyabb megvalósításán keresztül vezethet a helyes út az eljárások időszerűségének megteremtéséhez.

Magam is úgy gondolom, hogy elsősorban a jogalkotás, a bírósági igazgatás lehet alkalmas a még ma is fennálló problémák megoldására. Ismert, hogy a magyar eljárásjogok az utóbbi években, különösen a büntetőeljárásban számos lépést tettek az eljárások gyorsítása, egyszerűsítése érdekében.

Bencze Máttyás tanulmánya a bizonyítékok értékelésének a tisztességes eljárás szempontjából történő összehasonlító vizsgálatáról valószínűleg a jogalkalmazó, különösen a büntetőperben eljáró bíró és az eljárásban résztvevő főszemély olvasó számára a legizgalmasabb, legérdekesebb kérdéskört vizsgálja, ahol a magas szintű normákban meghatározott alapvető elvek, jogok mellett nem vitásan fontos szerep jut a bírói meggyőződésnek, azaz az objektív körülmények mellett szubjektív tényezőknek is. A bíró is ember ugyanis és a talár felöltésével gondolkodásmódja nem válik szillogisztikus módon mesterkéltté.⁷

A szerző alapvetésként azzal a problémával foglalkozik, hogy miként értelmezhető a bírósági eljárás tisztessége a bizonyítékok értékelése során. Megállapítása szerint az eljárás *fair* volta nem elsősorban az alapvető szintű deklarációktól és az adott jogi kultúra hagyományaitól, hanem inkább a szabályozás élet közelségétől és megfelelő, ésszerű részletezettségétől függ. A szakirodalom általában az eljárás tisztességét olyan garanciális szabályok oldaláról közelíti meg, mint a hatékony védelem, a hallgatáshoz való jog, az önvádra kötelezés tilalma, vagy az eljárások időtartama. Nem vitás, hogy a törvényben rögzített elvek, alapjogok meghatározzák az eljárás tisztességes voltát, nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy e szabályok érvényesülése jelentősen függ az igazságszolgáltatás „aktorainak” felfogásán, jogértelmezésén. A büntetőeljárás egyik legnagyobb tétje, hogy a bíróság milyen tényállást állapít meg. A megállapított tényállástól függ ugyanis a büntetőjogi felelősség megállapítása, vagy a felmentés, marasztalásnál a cselekmény törvényes minősítése és a büntetéskiszabás is. A tényállás megállapításához a bizonyítási eljárás, a feltárt bizonyítékok értékelésén keresztül vezet az út. Különösen a bizonyítékoknak a törvény által lehetővé tett viszonylag széleskörű és szabad mérlegelése, és e tevékenységben a szubjektivitásból fakadó veszélyek, a bizonyítékok egyoldalú figyelembe vétele jelenthet veszélyt az eljárás tisztességes voltára. A nyugati büntetőeljárásokban már rögzültek azok az alapvető szabályok, melyek a bizonyítás tisztességét

⁷ Frank, Jerome: *Bíraskodás az elme ítélszéke előtt* (Válogatott írások). Badó Attila (szerk.). Szent István Társulat, Budapest, 2006, 53. o.

hivatottak garantálni, gondolhatunk itt arra, hogy a bíróságnak fő szabályként közvetlenül kell megvizsgálni a tárgyaláson a bizonyítékokat, s csak azok képezhetik a tényállás alapját, melyek törvényes beszerzése igazolt. Az ítélet indokolásában a bíróságnak számot kell adni arról, hogy mely tényeket és milyen okok folytán állapított meg. Emellett, ha valamely tény fennállása kétséges, az *in dubio pro reo* szabálynak megfelelően a vádlott javára kell dönten. A szerző elvi élel emeli ki, hogy a bizonyítékok értékelését az előbbieken idézett okok miatt nem kizárólag a bíró szabad belátása határozza meg, az értékelési tevékenység nem egyenlő ezért a bírói intuícióval. Úgy gondolom, ítélkező bíróként és jogtudományi aspektusból is, hogy Bencze megállapításai helyesek és okszerűen, szabatosan indokoltak. A bírói mérlegelés szabadsága viszonylag nagy, nyilvánvaló korlátokat jelentenek azonban a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályok, valamint a formál logika szigorú normái, melyek főként a közvetett bizonyítás alkalmazása során határolják be a bíró bizonyíték-értékelő tevékenységét. Vitathatatlan azonban az első bírói mérlegelés kardinális volta, az elsőfokú bíróság ténybíróság jellege, mert az okszerűen, logikusan indokolt mérlegelés a fellebbezési eljárásokban a tényálláshoz kötöttség elve⁸ folytán alappal nem támadható.

Az alapvetéseket követően a tanulmány a módszertani kérdések megvilágítása után összehasonlító vizsgálódások során keresi a választ arra, hogy a bizonyítékok szabad mérlegelésének lehetőségét miként egyeztetik össze az egyes jogrendszerek, államok a tisztességes eljárást biztosító többi szabállyal. Az elítéléshez szükséges bizonyítottság mércéjét mérlegre teszi a *common law* és a kontinentális jogrendszerek tükrében, rámutatva, hogy az angolszász jog a vizsgált jogintézménynél lényeges kérdésekben is eltér a kontinentális Európa jogától. A kontinentális rendszerben a büntetőügyekben rendszerint a teljes bizonyosság elérése a cél, míg a *common law* ítélkezésében megelégednek a megállapított tények olyan valószínűségi szintjével, amellyel szemben ésszerű kételyek nem támaszthatók. A tanulmány összehasonlító jogi módszerekkel – külön kitérve a német, az olasz, a kelet-európai és török jogi megoldásokra – elemzi behatóan az önkényes bírói mérlegelés visszaszorításának jogi eszközeit, mint az indokolási kötelezettség, valamint a racionalitás, a hétköznapi valóság, illetve a bizonyítási teherből fakadó eljárási kötöttségek. Elvárásként fogalmazza meg végül az összegzésben, hogy a bizonyítottság mércéi életközeli legyenek és ne kívánjanak lehetetlent, mely gondolatokkal úgy vélem egyet kell értenünk.

Az igazságszolgáltatás nyilvánossága olyan demokratikus alapérték, mely a bírói függetlenség megvalósulásának egyik fontos záloga. *Navratil Szonja* tanulmánya a nyilvánosság kérdéseivel foglalkozik összehasonlító elemzés keretében. A szerző rámutat, hogy a modern demokráciák igazságszolgáltatásának egyik meghatározó alapelve a bírósági tárgyalások, illetve az ítéletek nyilvánossága. A tanulmány külön vizsgálja a nyilvánosság egyes olyan dimenzióit, mint az intézményi-szervezeti nyilvánosság, mely folytán átlátható a bíróságok költségvetése, szervezeti struktúrája, a bírák kiválasztása, kinevezése. E szervezeti adatok elektronikus nyilvánosságként jeleníthetők meg. Pillanatnyi nyilvánosságot jelent emellett az eljárási nyilvánosság körében a tárgyalás nyilvánossága, az ítéletek nyilvános kihirdetése, míg elektronikus értelemben beszélhetünk a bírósági ítéletek nyilvánosságáról, valamint a média tárgyalótermi jelenlétéről. A szerző rámutat, hogy az 1990-es évektől kezdve globális mértékű szabályozási hullám indult el, az igazságszolgáltatás nyilvánosságának elemei megszorodtak, felerősödött ugyanis a társadalmi igény nem csak a tárgyalások átláthatósága, hanem az egyes ügyekben hozott ítéletek és más bírósági iratok megismerése iránt is. A tanulmány külön elemzi részletesen a nyilvánossággal összefüggésben végzett latin amerikai kutatásokat is. A tárgyalás nyilvánossága az igazságszolgáltatás egyik legrégebbi alapelve. E szerzői megállapítás vitathatatlan, gondoljunk arra, hogy már az ókori Róma, vagy akár a középkori ítélkezés egyes formái is elismerték a per nyilvánosságát. A nyilvánosság európai standard, a tagállamokban fő szabályként érvényesül és csak a törvényben szigorúan meghatározott esetekben lehet azt

⁸ Be. 351-352. §§

korlátozni vagy kizárni. Napjainkra a bírósági ítéletek nyilvánossága is egyre inkább megvalósul. A szerző utal rá, hogy a legtöbb országban, így például Belgiumban, Írországbán, Kolumbiában, Mexikóban és hazánkban a legfőbb bírói fórum és a felsőbb bíróságok határozatai az interneten megtekinthetők. A nyilvánosság e formájánál természetesen biztosítani kell az adatvédelmet és a személyiségi jogokat. Mindezt a határozatok anonimizált közzététele biztosíthatja, mely megoldást a magyar jog is alkalmaz. A tanulmány kitér a bírósági iratok nyilvánosságára is, megállapítva, hogy az ítélettől eltérően, különösen büntetőügyben az korlátozottabban érvényesül, mely érthető, hiszen a periratok számos olyan személyi adatot tartalmaznak, melyek nyilvánosságra kerülése jogos érdeket sértene. A szerző kiemeli továbbá, hogy a nyilvánosság része a média tárgyalási jelenléte, kép- és hangfelvétel készítése is. Európa egyes államaiban eltérő módon szabályozzák a média jelenlétét és a felvétel készítés lehetőségét. Nagy-Britanniában például jogszabály tiltja a büntetőtárgyaláson a képfelvételt, mely Franciaországban sem engedélyezett. Olaszországban a büntetőtárgyaláson lehet felvételt készíteni, de csak a bíróság, valamint a peres felek engedélyével. Magyarországon hasonló a helyzet azzal, hogy a közszereplőnek minősülő bíró, ügyész, védő és jegyzőkönyvvezető külön hozzájárulása nem szükséges a felvétel készítéséhez. A magyar megoldás kapcsán fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon a bíró, az ügyész, a védő, de különösen a jegyzőkönyvvezető tekinthető-e olyan közszereplőnek, ami automatikussá teszi róluk a kép-és hangfelvétel készítését bármilyen hozzájáruló nyilatkozat nélkül. A média tárgyalási jelenléte kapcsán a magyar viszonyokra tekintve rá kell mutatni, hogy a szabályozás még napjainkban sem teljesen egzakt és pontos. A tárgyalóteremben olykor a bíróság tekintélyét sértő, oda nem illő jelenetek zajlanak, gondoljunk például arra, amikor a szűk tárgyalóban földön ülve, vagy akár járkálva, a bírói pulpitus mellől, vagy mögüle készítenek felvételeket a sajtó munkatársai.

Mezei Péter a kétszeres eljárás alapvető tilalmának elvét vizsgálja tanulmányában. A híres Dunlop ügy⁹ felidézése és az alapvetések után a szerző a *ne bis idem//double jeopardy* elv történeti kialakulását mutatja be, majd az elv mögött húzódó filozófiát, jogpolitikai elveket elemzi. Az elméleti háttér bemutatása után az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának a tárgykört érintő gyakorlatát, valamint az Egyesült Államok jogrendszerét vizsgálja. A kétszeres eljárás tilalma, mint a szerző kiemeli, nem modern intézmény, hiszen már az ókori Hellász és Róma jogában is hivatkoztak az elvre. A *ni bis idem* a modern büntetőeljárásoknak is alapelve, melynek megsértése a jogerős ítélet eredményes megdöntéséhez is vezethet rendkívüli jogorvoslati eljárásban. A filozófiai háttér alapos áttekintése után a szerző konkrét jogesetek felidézésével mutatja be szemléletesen az európai emberi jogi, valamint európai uniós bíráskodást, kitérve az amerikai jogrendszer gyakorlatára is. A tanulmány a kontinentális európai ítélkezést ezen túlmenően összehasonlító jogi módszerekkel veti össze az USA joggyakorlatával. Megállapíthatjuk, hogy a modern jogrendszerek is igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a részletezett elv érvényre jutásának, melyet egyrészt az alapjogokat óvó alkotmányos szabályok, törvények, valamint az azokat helyesen értelmező joggyakorlat biztosíthat. A bírói függetlenség mellett a kétszeres értékelés tilalma is a demokratikus jogrend egyik alappillére, mely garantálja, hogy senkit se lehessen ugyanazon bűncselekmény miatt kétszer elítélni, illetve két büntetéssel sújtani.

Sulyok Tamás a büntetőeljárás egyik alapvető, alkotmányos jogának, a védelem jogának összehasonlító vizsgálatát végzi el tanulmányában. A szerző a tanulmány bevezető gondolataiban elsődlegesen rögzíti a védelemhez való jog forrásait, melyeket a nemzetközi jogi dokumentumokban, az egyes államok alkotmányában és törvényeiben jelöl meg. Mindezen források alapján megállapítható, hogy a védelem joga mára már generálisan elfogadott alapelveként létezik szerte a világon a büntetőeljárásban. E megállapítás nem vitatható, kétségtelen azonban, hogy a demokrácia jelenlététől, vagy fokától függően eltérően érvényesül e fontos terhelti jog a különböző államokban. A tanulmány rámutat, hogy a védelemhez való jog

⁹ R.v. Dunlop {2006} EWCA (Crim) 1354, 10.

védelmi szintjei megegyeznek az emberi jogok védelmi szintjeivel. A nem vitásan osztható álláspont is jelzi, hogy az emberi jogok csokrában milyen fontosságú alapjog a védelemhez való jog, melyet tekinthetünk a demokrácia egyik alapkövének. A szerző megkülönbözteti a globális jogvédelem szintjét, mely az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya alapján érvényesül. A regionális jogvédelem szintjét is bemutatja, kitérve az Európán kívüli jogterület szabályozására, az afrikai államok, valamint az iszlám-arab világ jogrendszerére. E védelmi szintén nyilvánvalóan hangsúlyos az alapvető európai emberi jogi normák által garantált európai regionális védelem. A tanulmány emellett vizsgálat alá vonja Közép-Kelet Európa, valamint Nyugat Európa államainak alkotmányát a védelemhez való jog szabályozásával kapcsolatban. A közép-kelet európai államok alkotmányában, különböző szinteken, de megjelenik a védelem joga, ugyanakkor az osztrák, belga, dán, francia, görög, holland, ír és a német alkotmányok külön rendelkezést nem tartalmaznak e jogról. A szerző e körben rámutat, hogy Nyugat-Európában a jogállami hagyományok nagy történelmi múltra tekintenek vissza és lényegesen stabilabbak. A diktatúrákat felváltó demokratikus közép-kelet európai államokban alapvető igény volt e fontos emberi jog deklarálására. Mindezen okokkal magyarázható, hogy a nyugat-európai demokráciák alkotmányiból, szemben a közép-kelet európai régióval, rendszerint hiányzik a védelemhez való jog szabályozása. Ezen országokban ugyanis olyan fejlett és jelentős hagyományú a demokrácia, hogy szükségtelen a védelem jogának külön alkotmányos szabályozása.

III. Zárszavak

Miként láhattuk, a tanulmánykötet szerzői a demokratikus jogállam szempontjából rendkívüli jelentőséggel bíró igazságszolgáltatási rendszer főbb jellemzőit világítják meg összehasonlító jogi módszertani eszközökkel. A bírósági rendszer működése, a bíróvá válás folyamata, az eljárás tisztességes volta, a bírói függetlenség, a védelem joga, a bizonyítás fair volta külön-külön és együttesen is meghatározzák az állami berendezkedés és a társadalom demokráciafokát. A jogászi szakma, különösen a bírói kar, valamint a jogtudomány képviselői, de a laikus elé is tanúságos és igen érdekes, elgondolkodtató kérdéseket tár a mű, melynek gondolatai egyértelműen jelzik, hogy globális szinten is milyen fontos a jogállami követelmények biztosítása érdekében a megfelelő garanciákkal körülbástyázott bírói függetlenség és a tisztességes eljárás megteremtése. A tanulmánykötet ajánlható minden olyan olvasó számára, aki az állam működése iránt érdeklődve a bírói hatalom helyzetét mélyebben kívánja megismerni, betekintést nyerve az összehasonlító jogtudományba is.